

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
 ΣΤΥΡΙΔΩΝΟΣ
 ΛΑΜΠΡΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1935

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ
 ΣΤΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΑΜΠΡΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
 ΚΑΤΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ε.Δ. της Κ.Τ.Π.
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΣΤΑ ΕΠΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ "ΑΛΕΞΙΑΔΟΣ,"¹

Είναι αναμφισβήτητο πώς η πορφυρογέννητη Άννα, η κόρη του Άλεξίου Κομνηνού μας άφησε για τον πατέρα της και για την εποχή του ένα βιβλίο, την «Άλεξιάδα», γεμάτο πολύτιμες πληροφορίες. Δυστυχώς όμως δεν μας ικανοποίησε εξ ίσου ως προς τη γλώσσα. Υπερήφανη για την εκλεκτή της ανατροφή, για τη δητορική και «τας Άριστοτελικάς τέχνας» που έμαθε, δεν καταδέχτηκε να μείνη το βιβλίο της στην ιστορία των Έλληνικών γραμμάτων και σαν πολύτιμο γλωσσικό μαρτύριο εκείνης της εποχής, αλλά κατέγινε, επιστρατεύοντας όλες της τις αναμνήσεις και φυλομετρώντας ίσως τους αρχαίους συγγραφείς για να χη πιό πρόχειρα τα χωρία που αναφέρει, στο να αποδείξη πώς όμηρικό λεξιλόγιο, πλατωνική κομψότης, θουκυδίδεια σύνταξις, όλα της ήσαν εξ ίσου γνωστά, όλα τα μεταχειρίζονταν με την ίδια ευκολία. Πέτυχε τάχα απόλυτα στην προσπάθειά της αυτή ή «το Έλληνίζειν εις άκρον έσπουδακυία», πέτυχε τάχα να δώσει άληθινά την έντύπωση ότι, άπ' τον Πλούταρχο τουλάχιστον ως αυτήν, η Έλληνική γλώσσα δεν είχε αλλάξει;

Η πρώτη έντύπωση είναι άλήθεια καταπληκτική. Άπίστευτο πόσο το κεφάλι της πορφυρογέννητης είναι γεμάτο από φράσεις αρχαίων συγγραφέων, κλασικών και μή. Ο Όμηρος, οι τραγικοί, οι ιστορικοί, οι ποιηταί της Άνθολογίας, ο Πολύβιος, η Νέα και Παλαιά Διαθήκη, όλα αυτά τα βιβλία έχουν αφήσει τα ίχνη τους στη μνήμη της και συχνά οι εκφράσεις τους έρχονται φυσικά στην πέννα της Άννας και φιλοξενούνται αρκετά φιλικά μέσα στη δική της φράση. Μ' όλα ταύτα, εδώ κι' εκεί, κάποιο λαθάκι της ξεφεύγει, κάποια άπροσεξία στο μακροσκελέστατο αυτό «θέμα από της νέας εις την αρχαίαν» που λέγεται «Άλεξιάς». Και τότε βλέπομε πώς η γλώσσα που μιλούσε ο κόσμος γύρο στην Άννα ήταν διαφορετική από κείνη που αυτή θέλησε να γράψη. Μεγάλη μπορούσε να γίνη η μελέτη που θα έζηταζε όλα τα νεοελληνικά στοιχεία που παρουσιάζει έκούσια ή άκούσια η «Άλεξιάς». Άλλ' έπειδή ο τόπος δεν το επιτρέπει, θα περιορίσω την έρευνά μου στα έπτα μόνο πρώτα βιβλία της, κι' εδώ πάλι θα βάλω φραγμούς. Τα κύρια όνόματα θα τα αφήσω έντελώς κατά μέρος γιατί αξίζουν ιδιαίτερη μελέτη. Στέκουν σαν νεοελληνικά νησάκια άπείραχτα μέσα στη θάλασσα του κλασικισμού της Κομνηνής. Λέει ειλικρινώς: Κεφαλας, Μεταξας, Καρατζας και τα νοστιμώτατα: Κουτζομίτης, Σγουρίτζης' άκόμη και τις «Άσπρες Έκκλησιές» τις αναφέρει χωρίς να τις έξελληνίση (V. 5. σελ. 168). Δεν θα με άπασχολήσουν επίσης οι ξένες λέξεις που πολιτυγραφήθηκαν στα Έλληνικά ήθη πριν άπ' την εποχή των Κομνηνών, π. χ. κάστρο, καστέλιον, ρήξ, πόρτα (γενική: πόρτης, VI. 11. σελ. 215), σκάλα (= λιμάνι, VI. 5. σελ. 197) κλπ.

Άς δοϋμε λοιπόν εκτός άπ' τα άνωτέρω τί άκόμη χαλάει την απόλυτη «αρχαιο-

¹ Μεταχειρίζομαι την έκδοση: *Alexias. Ex recensione A. Reifferscheidii. Lipsiae, 1884.*

πρέπεια» τῆς Ἄννας. Στὰ οὐσιαστικά βρίσκω τὰ ἑξῆς νέα στοιχεῖα, δηλ. λέξεις ποὺ σχηματίστηκαν στὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ στὴν ὁμιλουμένη γλῶσσα καὶ τὶς μεταχειριζόμαστε ἀκόμη σήμερα μὲ μικρὲς παραλλαγές:

1) VII. 7. σελ. 247 ἐνετείλατο παραλαβεῖν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς τε καλουμένους ἠνδρειωμένους τῶν ἀγούρων. Ἡ φράσισημαίνει « νὰ πάρη μαζί του τοὺς ἐφήβους ποὺ εἶχαν φτάσει στὴν ἀνδρική ἡλικία ». Εἶναι γνωστὸ πῶς ἀντρειωμένος στὰ νεοελληνικά πῆρε τὴν ἔννοια τοῦ « γενναῖος » καὶ πῶς τὸ ἄωρος - ἄγουρος εἶναι τὸ σημερινὸ ἀγόρι.

2) II. 6. σελ. 74 « ἔτυχε γὰρ τὴν ἐν κινητοῖς αὐτοῦ θεωρουμένην περιουσίαν ἔχων ἐγκειμένην ἐκεῖσε ». Τὸ ἐπίθετο αὐτό, ποὺ τὸ συναντοῦμε σὰν οὐσιαστικό, ἀποδίδει τὴ λατινικὴ ἔκφραση « res mobiles » κι' ἀπ' τὴ νομικὴ γλῶσσα πέρασε στὴν καθημερινὴ χρῆση· ἔτσι ἡ Ἄννα ξεχνᾷ πῶς ὁ Πλάτων δὲν τὴν μεταχειριζόταν μὲ τὴν ἴδια σημασία. Ξέρομε πῶς σήμερα ἀκόμη ἡ λέξις εἶναι συνηθισμένη.

3) Ἀξιοσημεῖωτη εἶναι ἡ στενοχώρια τῆς Ἄννας γιατί δὲν μπορεῖ νὰ κἀνη ἀλλοιῶς παρὰ νὰ μεταχειριστῇ τὴ Βυζαντινὴ λέξι « κλεισοῦρα » παρ' ὅλη τὴ λατινοφανῆ της κατάληξη. Κάποτε τὴν ἔγραψε ἀπρόσεκτα καὶ χωρὶς δικαιολογία (V. 5. D.), ἀλλ' ἔπειτα δυὸ φορές αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ὑπογραμμίσῃ ὅτι αὐτὴ δὲ τὴ μεταχειρίζεται τέτοια νόθο λέξι. V. 7. σελ. 172 « μεταξὺ δύο βουνῶν πεδιάδα ἀλσώδη εὐρῶν ἀποτελευτῶσαν εἰς στενωπὸν δξὺν (κλεισοῦραν τοῦτο καλοῦσι) ». X. 2. σελ. 60 « τὰ γὰρ τέμπη, ἅπερ κλεισοῦρας ἡ ἰδιῶτις οἶδε γλῶσσα καλεῖν ».

4) Γιὰ τὸ συμπέθερος I. 15. σελ. 53 (= ὁ πατέρας τοῦ συζύγου ὡς πρὸς τὸν πατέρα τῆς συζύγου) βέβαια δὲν ἔχομε πολλὰ νὰ ποῦμε παρ' ὅτι εἶναι λέξις Βυζαντινὴ καὶ νεοελληνικὴ. Στὴν « Ἀλεξιάδα » τὴ συναντοῦμε ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ἔννοια « συγγενῆς ἐξ ἀγχιστείας »: Ἡ ἀνιψιὰ τοῦ Ἰωάννου Δούκα εἶχε παντρευτῇ τὸ Γεώργιο Παλαιολόγο. Ὁ Δούκας μιλῶντας στὸ Νικηφόρο Παλαιολόγο, πατέρα τοῦ Γεωργίου, τὸν ἀποκαλεῖ « συμπέθερο » (II. 12. σελ. 91).

Ἔχομε ἀκόμη μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ οὐσιαστικῶν ποὺ στὴ μετακλασσικὴ ἐποχὴ πῆραν τὸ οὐδέτερο γένος καὶ τὴν κατάληξη -ιον· στὰ δημοτικὰ Βυζαντινὰ κείμενα τὸ -ιον ἔγεινε -ιν καὶ ἐπιτέλους στὰ νεοελληνικά κατέληξε στὸ -ι. *Καυκίον* (III. 10. σελ. 122) ἀρχ. καῦκα, νεοελ. καυκί. *Μαργαριτάριον* (III. 10. σελ. 122) ἀρχ. μαργαρίτης, νεοελ. μαργαριτάρι. *Χαρτίον* (III. 10. σελ. 123), ἀρχ. χάρτης, νεοελ. χαρτί. *Χρυσάφιον* (III. 10. σελ. 123) ἐπίσης εἶναι ὑποκοριστικὸ τοῦ χρυσός ποὺ συναντᾶται σπάνια στὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ ποὺ ἔδωσε τὸ σημερινὸ « χρυσάφι ». Τὸ περίεργο δὲ εἶναι πῶς αὐτὲς οἱ λέξεις βρίσκονται ὅλες μαζεμένες σ' ἓνα χωρίο ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὰ δῶρα ποὺ ὁ Ἀλέξιος ἔστειλε στὸ ῥῆγα τῆς Ἀλαμανίας. Τὰ δῶρα αὐτὰ εἶναι « κομποτεχνήματα » χριστιανικῆς ἐποχῆς καὶ πολιτισμοῦ, ἡ Ἄννα λοιπὸν ἔχει τὴ συνήθεια νὰ τὰ ἀποκαλεῖ συχνὰ καὶ μὲ τὰ συνηθισμένα τους ὀνόματα. Στὴν καθημερινὴ ζωὴ ποῦ νὰ ψάχνῃ γιὰ τὴν ἀρχαία τους ὀνομασία, κι' ἔπειτα καὶ ποῦ νὰ τὴν εὔρη ἀφοῦ τὰ πράγματα δὲν ὑπῆρχαν! Ἐδῶ λοιπὸν προδίδεται καὶ μᾶς δίνει λέξεις τῆς « ἰδιώτιδος γλώσσης ». Σ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα πρέπει νὰ περιληφθῇ καὶ τὸ « ἀστροπελέκιν δεδεμένον μετὰ χρυσαφίου » ἂν καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ Reifferscheid (1884) μᾶς δίνει τὴν ὀρθογραφία « ἀστροπέλεκυν », ὁ δὲ Schopen διορθώνει « ἀστροπελέκυν » καὶ

μεταφράζει λατινικὰ «astriformen securim aurea ligatam fibula». Ὅλα αὐτὰ ὅποιος ξέρει νεοελληνικὰ βλέπει πόσο εἶναι λανθασμένα. Πρόκειται ἀπλούστατα γιὰ «ἀστροπελέκι δεμένο με χρυσάφι» (ἡ μετοχή αὐτὴ ποὺ ἔκανε τὸ μεταφραστὴ νὰ τὰ χάση καὶ νὰ καταφύγη στὸ aurea fibula βλέπει καθαρὰ ὁ ἀναγνώστης ὅτι δὲ σημαίνει παρά: «monté sur or» ἢ «enchâssé»). Τὸ περίεργο ὅμως εἶναι ὅτι στὸ «Petri Passini Glossarium aethiopicum» ἐνῶ ὁ σχολιαστὴς γράφει «Ἀστροπελέκιν apud Simonem Portium in Lexico Graecobarb. est κεραυνός, πρηστήρ» δὲν βγάζει κανένα συμπέρασμα. Προσθέτει μόνο «Sed hoc loco aliud indubie sonat». Καὶ ἐν τούτοις ὅλοι σημειώνουν πῶς τὰ χειρόγραφα F. καὶ A. δίνουν «ἀστροπελέκιν» καὶ δὲν σκέπτονται νὰ συμβουλευτοῦν τὸ λεξικὸ τοῦ Somavera (1709) τὸ ὁποῖο λέει ὅτι ἀστροπελέκι σημαίνει *fulmine*. — Ἄς δοῦμε τώρα πῶς ὁ κεραυνὸς ποιεῖ νὰ δεθῆ με χρυσάφι. Ξέρομε πῶς οἱ ἀερόλιθοι σὰν πέφτουν στὴ γῆ κάνουν θόρυβο ἀπαράλλακτα ὅπως ὁ κεραυνὸς καὶ συνοδεύονται συχνὰ κι' ἀπὸ μιὰ δυνατὴ λάμψη σὰν τῆς ἀστραπῆς. Ἐννοοῦμεν λοιπὸν περίφημα γιὰ τὸν ἀερόλιθο ποὺ δὲν ἔχουν ἀκριβεῖς κοσμογραφικὲς γνώσεις. Ἐξ ἄλλου οἱ λίθοι αὐτοὶ με τὴν ταχύτητα ποὺ διασχίζουν τὴν ἀτμόσφαιρα, ἀνάβουν, παθαίνουν κάποια ἐπιπόλαια τήξη καὶ ὅταν φθάσουν πιά στὸ ἔδαφος φοροῦν σὰν ἓνα ὠραῖο περίβλημα ἀπὸ σμάλτο ποὺ τοὺς κάνει νὰ μοιάζουν με πολύτιμα λιθάρια¹. Αὐτὸ λοιπὸν ἦταν τὸ δῶρο ποὺ ὁ Ἀλέξιος ἔστειλε στὸ ῥῆγα τῆς Ἀλαμανίας: Ἐνα κομματάκι «ἀστροπελέκι» δηλ. ἓνα «θραῦσμα ἀερολίθου» δεμένο, σὰν ἀκριβὴ πέτρα, μ' ἓνα στεφάνι ἀπὸ χρυσάφι. Τὸ παράδοξο αὐτὸ πραγματάκι δὲν ἦταν κόσμημα ἀλλὰ φυλαχτὸ σὰν τὰ ὀστᾶ τῶν ἁγίων ποὺ θὰ φύλαγαν τὸ βασιλέα ἀπὸ κάθε κακό. Ποιὸς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ Βυζαντινὴ θρησκεία ἦταν γεμάτη δεισιδαιμονίες καὶ πολλὲς ἀπ' αὐτὲς ἦταν ἀκόμη ζωντανὰ ἀπομεινάρια τῆς εἰδωλολατρίας; Ἄς θυμηθοῦμε ἀκόμη πῶς ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ θεωροῦσαν τοὺς ἀερολίθους προικισμένους με δύναμι θεία: τὸ πρῶτο εἶδωλο τῆς Κυβέλης ἦτο πελώριος ἀερόλιθος ποὺ μετεφέρθηκε ἀπ' τὴ Φρυγία στὴ Ρώμη με μεγάλη πομπή (204 π. X.). Ὁ Μωάμεθ ἐπέτρεψε τὴ λατρεία τοῦ μεγάλου ἀερολίθου ποὺ λάτρευαν ἤδη οἱ Ἀραβες καὶ ποὺ προσκυνοῦν ἀκόμη οἱ Μωαμεθανοὶ στὴ Μέκκα (Κάαβα).

Κλείνομε τὴ σειρά τῶν οὐδέτερων οὐσιαστικῶν με τὴ λέξη *χωρίον* (V. 5. P. 138) = χωριό, ἔννοια ποὺ ἀγνοοῦν οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς.

Ἄς πάρωμε τώρα μερικὰ ἐπιρρήματα.

1) Ἀπαράκλητα (VI. 6. σελ. 198) ἔχει ἤδη νεοελληνικὴ κατάληξη².

2) «Τὸν ἐωνημένον ἐξόπισθεν λαμβάνειν» (I. 2. D) δὲν εἶναι βέβαια κλασσικὴ ἔκφρασις, ἀλλὰ κάτι σχετικὸ με τὸ «παίρνω πίσω», δηλ. τὸ ἐπίρ. ὄπισθεν, πίσω, ἀποκτᾶ ἐπαναληπτικὴ σημασία (Πρβ. «πίσω τὰ ἴδια μου λές;» ἀντὶ «πάλι»).

¹ Ἴδε Χατζηδάκι «Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά» II, σελ. 193, σημ. 1.

² Στὸ Λεξικὸν Liddell and Scott, ἔκδοσις A. Κωνσταντινίδου, Ἀθῆναι 1901, βρισκῶ παραπομπὴ στὸν Παχυμέρη προκειμένου γι' αὐτὸ τὸ ἐπίρρημα. Δὲν μπόρεσα ἐν τούτοις νὰ βρῶ τὸ χωρίο.

Τὰ ῥήματα μᾶς δίνουν ἐλάχιστες ἀνωμαλίες, ἐν τούτοις εἶναι ἀξιοσημείωτες.

1) Ὁ Βαϊμουῆντος λέει στὸ γιό του ὅταν πρόκειται νὰ φύγη καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ ἀρχηγὸ τοῦ στρατοῦ: «διὰ τιμῆς πάσης τοὺς κόμητας ἄγειν καὶ συμβούλους ἐν ἅπασιν χρᾶσθαι καὶ μὴ οἷον ἐναυθεντεῖν, ἀλλὰ πάντων αὐτοῖς κοινωνεῖν» (V. 3. σελ. 161). Ἡ ἔννοια εἶναι φυσικὰ «νὰ μὴ γίνῃς ἀπόλυτος τύραννος, νὰ μὴ ἀποφασίζῃς μόνος καὶ ἀπαιτεῖς τὴν ἐκτέλεση τῶν διαταγῶν σου». Τὸ ῥήμα ἂν καὶ Ἑλληνικώτατο δὲν εἶναι κλασσικὸ. Φαίνεται ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ τὸ μεταχειρίζονταν πολὺ γιατί ὁ Θωμᾶς ὁ Μάγιστρος, μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Κομνηνῆς, συμβουλεύει: «αὐτοδικεῖν λέγε καὶ οὐκ αὐθεντεῖν». Ἐν τούτοις τὸ νεώτερο ῥήμα διαφευγέτω πού βρίσκεται ἤδη στὸ Σοπιανεῖα μὲ τὴν ἐξήγηση: defendere, difensare, patronare, δὲν ὀφείλεται βέβαια στὴν ἐξέλιξη τοῦ αὐθεντεῖν ἀλλὰ τοῦ defendere.

2) I. 2. B. «νῦν μὲν ἐμὲ παρασκιάζων διὰ τῆς σῆς δυνάμεως». Εἶναι τὸ ῥήμα μᾶς σκιάζω καὶ σκιάζομαι στὸ ὁποῖο ἡ Ἄννα κόλλησε μιὰ πρόθεση γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ πιὸ ἐπίσημη φυσιογνωμία. Ὁ Οὐρσέλιος λοιπὸν πότε τρομάζει τὸν Κομνηνὸ κλείνοντας συμμαχία μὲ τὸ σουλτάνο καὶ πότε τὸ σουλτάνο συνεννοούμενος μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἡ λατινικὴ μετάφρασις μᾶς δίνει: siquidem nunc me amoliri studeat adjuutore te. Καὶ ὁ σχολιαστὴς προτείνει διόρθωση τοῦ παρασκιάζων διὰ τοῦ παρασκευάζων. Δὲν εἶναι περιεργό ὅτι οἱ ξένοι ἀπατῶνται σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο (παρὰ τὴν πρόθεσιν διὰ πού σημαίνει «διὰ μέσου») ἔφ' ὅσον ἀγνοοῦν ὅτι τὸ ῥ. σκιάζω ἐκτὸς τῆς ἔννοιᾶς «ρίχνω σκιά» μπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ ἀκόμα καὶ τὴν ἰδέα τοῦ φόβου.

3) VII. 1. σελ. 228 «μηδὲ τὸ πολλοστὸν σιόζουσαν τῆς τῶν βαρβάρων δυνάμεως». Μὲ τὴν ἔννοια «parem esse» τὸ ῥ. αὐτὸ δὲν ἀπαντᾶται στοὺς ἀρχαίους. Συγγενεύει ὅμως ἡ νεοελληνικὴ σημασία τοῦ: σώνει = ἀρκεῖ, καὶ ἡ ἔκφρασις: ἔσωσε κι' ἔφτασε.

Τώρα, γιὰ νὰ κλείσωμε τὸν κύκλο τῆς γλώσσας τῆς Κομνηνῆς στὰ ἑπτὰ πρῶτα βιβλία τῆς ἱστορίας της, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσωμε κάτι ἀρχαιοφανεῖς ἐκφράσεις πού ἐν τούτοις δὲν μᾶς παρέδωσαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Τὸ κλειδί τους μᾶς τὸ δίνουν ἀμέσως τὰ νεοελληνικά, ἂν θελήσωμε λίγο νὰ τὶς προσέξωμε.

1) Δὲν θυμοῦμαι ποτὲ νὰ εἶδα, οὔτε τὰ λεξικά μου δίνουν κανένα παράδειγμα ὅπου ὁ ὁμιλητὴς νὰ ὀμνύῃ στὸ ὄνομά του. Στὴν «Ἀλεξιάδα» ὅμως ὁ πατριάρχης Κοσμᾶς ὀρκίζεται «Νὴ τὸν Κοσμᾶν» καὶ θυμόμαστε ἀμέσως τὴ νεοελληνικὴ ἔκφρασις: «Νὰ μὴ μὲ λένε...» (III. 2. σελ. 99).

2) Τὸ «κυπαρισσένιο κορμί» εἶναι συνηθέστατη εἰκόνα τοῦ Ἑλλ. λαοῦ γιὰ τὶς «λιγερές». Κατὰ τὴν Ἄννα ἡ βασίλισσα Μαρία εἶχε ἀνάστημα «καθαπερεὶ κυπάριτος» (III. 2. σελ. 97). Στὴν ἀρχαιότητα, ἔφ' ὅσον τοῦλάχιστον μου δίνουν τὰ κείμενα πού ἔβραξα, δὲν ὑπάρχει τίποτα παρόμοιο, ἂν καὶ μιὰ ἀντίθετη προσωνυμία κάτι μπορεῖ νὰ μᾶς κἀνῃ νὰ ὑποθέσωμε. Πaus. 8. 24. 7. Κάποια ψηλὰ κυπαρισσία «καλοῦνται ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων παρθένοι», ἴσως λοιπὸν καὶ «αἱ παρθένοι» νὰ παρομοιάζονταν μὲ «κυπαρισσοὺς».

3) Δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνῃ κανεὶς γιὰ νὰ δείξῃ πῶς ἡ ἔκφρασις τοῦ Παλαιολόγου (II. 11. σελ. 88) πού δὲ θέλει νὰ ἐρεθίσῃ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Βοτανειάτη, εἶναι νεοελληνικὴ μαγειρεμένη μ' ἓνα ἀρχαῖο συγκριτικὸ: «Καλὸς μὲν οὖν ὁ Βοτα-

κειάτης, ἀλλὰ καὶ οἱ Κομνηνοὶ κρείττονες». Σὲ πόσες περιστάσεις δὲ μεταχειρίζομαστε αὐτὴ τὴ σύντομη ἔκφραση ἐκφράζοντας λίγα καὶ ἐννοοῦντας πολλά, π.χ. «Καλὴ κί' ἢ δουλειά, ἀλλὰ καὶ τὸ καθισιὸ καλύτερο».

4) «Δὲ θὰ προφτάσω ὅλες μου τὶς δουλειές· τᾶφρα στενὰ στήν ὥρα» — «καὶ τὸν καιρὸν ἤδη ἀποστενούμενον» (II. 8. σελ. 82) εἶναι φράσεις συγγενικὲς ἂν ὄχι ὅμοιες. Τὰ λεξικά τῆς ἀρχαίας δὲ μὲ βοηθοῦν γιὰ νάβρω κάτι παραπλήσιο. Οὔτε γιὰ τὴν ἐπόμενη ἐκφραστικὴ εἰκόνα.

5) «Τὸ ὑπ' ὀδόντα λαλούμενον» (II. 4. σελ. 66). Ἐδῶ πάλι σήμερα θὰ γράψωμε «ὅσα λένε μέσ' ἀπ' τὰ δόντια».

6) Τὸ ῥῆμα *δίπτω* τὸ βρίσκομε μὲ ἀντικείμενο τὸ ὄνομα *φωνή*, πράγμα πού δὲ συναντᾶται στὰ ἀρχαία, ἐνῶ ἡ νέα γλῶσσα μπορεῖ νὰ πῆ «ῥίχνω φωνή». Λέμε ἐπίσης

7) «ῥίχνω τὰ μάτια μου σέ» καὶ νομίζω ὅτι αὐτὸ μετέφρασε ἡ Κομνηνὴ γράφοντας «ἐπιβάλλει τοὺς ὀφθαλμοὺς (καὶ ὄχι τὸ «βλέμμα») ὁ Ῥομπέρτος».

8) Θὰ συγκρίνω ἀκόμη μὲ τὰ νεοελληνικά, ἂν καὶ δὲν φαίνεται καθαρὰ ἀπ' τὸ κείμενο τὴν ἔκφραση «τὸ τραῦμα *εἰργάσατο*» (Praefatio IV. σελ. 7). Οὔτε τὰ συνηθισμένα λεξικά, οὔτε ὁ «Θησαυρὸς» τοῦ Στεφάνου ἔχουν τίποτε συγγενικό. Ἄν προσέξωμε τὸ χωρίο πού μᾶς ἀπασχολεῖ θὰ δοῦμε πῶς ἂν πάρωμε ὡς ὑποκείμενο τοῦ *εἰργάσατο* τὴ λέξη *θάνατος*, δὲν ὑπάρχει ζήτημα γιὰ συζήτηση. Ἐν τούτοις οἱ φράσεις πού ἀκολουθοῦν: «ὦ πυρρὸς ἐν ἀπορρήτοις δαδουχομένου κλπ.» δικαιολογοῦν τὴν πρώτη μου ἐξήγηση. Ἡ Ἄννα θέλει νὰ πῆ πῶς χωρὶς νὰ φαίνεται τὴν τρώει πάντα ὁ καῦμός τοῦ ἀντρός της.

9) Ἐπὶ τέλος ἔχομε καὶ κάτι ἐκφράσεις ὑβριστικὲς πού μᾶς ὑποδεικνύει ἡ Ἄννα χωρὶς νὰ τίς πῆ καθαρὰ καὶ πού τὸ ἴδιο θὰ κάνω κι' ἐγὼ γιατί, καθὼς εἶναι κοινότατες ἀκόμη, ὁ καθένας τίς μαντεύει. II. 9. σελ. 84 «τὸν ἀββᾶν μετὰ τινος προσθήκης ὑβριστικῶς διετώθαζον». — IV. σελ. 134 «τῶν δὲ εἰς τὸν πάγονα αὐτοῦ ἐφρυβρισάντων, ὁ Βαϊμοῦντος μὴ ἐνεγκῶν αὐτὸς πρῶτος ἐξορμήσας» κλπ.

Αὐτὰ εἶναι τὰ νέα στοιχεῖα πού μπόρεσα νὰ ξεδιαλύνω μέσα στὰ 7 πρῶτα βιβλία τῆς ἱστορίας τῆς Ἄννας. Βέβαια δὲν εἶναι παρὰ πολλά. Μ' ὅλα ταῦτα ἀξίζει νὰ ξαναδιαβάσῃ κανεὶς τὴν «Ἀλεξιάδα» ἔχοντας ὑπ' ὄψη του τὰ νεοελληνικά. Θὰ δῆ ἐν πρώτοις ὅτι ἡ νέα γλῶσσα μπορεῖ νὰ φωτίσῃ σκοτεινὲς — γιὰ ὅσους δὲν ξέρουν παρὰ τὴν ἀρχαία — φράσεις ὅπως τὸ «παρασκιάζων», τὸ «ἀστροπελέκι». Θὰ κἀνῃ ἀκόμη καὶ τὴν ἐξῆς παρατήρηση: χίλιες ἐκφράσεις θὰ τοῦ φανοῦν ἀπόλυτα νέες καὶ ὅμως ψάχνοντας σ' ὅτι ξέρομε ἀπ' τὴν ἀρχαιότητα, θὰ βρῆ πῶς ἀπαράλλαχτα τίς ἔλεγαν καὶ οἱ παλαιοὶ καὶ δὲν τὸ εἶχε προσέξει διαβάζοντάς τους. Κι' ἂν θέλῃ μάλιστα νᾶναι ἀπόλυτα εἰλικρινῆς μὲ τὸν ἑαυτό του, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι, ἂν δὲν πρόσεχε, μὲ μεγάλη εὐκολία θᾶχε συχνὰ ἀπατηθῆ, σὲ κείμενα σὰν τῆς τὸ «Ἐλληνίζειν ἐσπουδακυσίας», παίρνοντας μὲ τὴ νέα τῆς ἐκδοχὴ, φράση πού ἦταν καθαρὰ ἀρχαία. Καταλήγομε λοιπὸν σὲ τούτῃ τὴ γενικὴ ἰδέα, κοινὴ ἄλλωστε σὰν κάθε γενικὴ σκέψη — ἐπικινδυνόδεστατο ὄργανο εἶναι τὰ νεοελληνικά γιὰ τὴν κατανόηση τῶν Βυζαντινῶν κειμένων ἀλλὰ καὶ λεπτότατο καὶ ἀνεκτίμητο ὅταν τὸ χειριζόμαστε μὲ προσοχή.